

MINERIA

CASTELLETS MINERS CONSERVATS A LES COMARQUES CATALANES, EN EXPLOTACIONS MINERES METÀL·LIQUES (I)

Sergi Falguera Torres

RESUM

L'única zona inactiva d'extracció de meners metàl·lics on s'hi conserven aquesta mena d'enginys industrials, són a la conca minera de mines de plom de Bellmunt del Priorat i El Molar (Priorat). Aquestes construccions d'enginyeria minera, foren essencials en aquelles mines on el jaciment a explotar es trobava a una certa profunditat. La mina era més rendible i més segura alhora. Les diverses empreses existents en aquesta conca minera, construïren castellets molt singulars i característics, per diferenciar-se entre ells degut a la forta competència imposada i a la tecnologia emprada en les seves pròpies explotacions. Foren construïts amb materials d'obra divers i les seves dimensions depenen, de la profunditat del pou principal o mestre de l'explotació subterrània.

Precisament, és en aquesta zona minera, on s'ha preservat i protegit l'únic castellet de tot Catalunya. Concretament, hem referenciat al castellet del pou "Rènania". La resta, espero que també segueixen el mateix procés. S'hauria de conservar almenys, els més interessants des del punt de vista arquitectònic, antiguitat, tipus i singularitat, entre altres molts aspectes patrimonials i tecnològics.

KEY WORDS: *Castellets miners, Bellmunt del Priorat, el Molar (Priorat).*

1. HISTÒRIA DE L'EXPLOTACIÓ INDUSTRIAL A LA CONCA MINERA:

Amb l'arribada del ferrocarril de via ampla amb estació a Marçà (a uns set kilòmetres de les principals explotacions mineres), es podria dir, que s'inicià el procés d'industrialització en aquesta conca minera. Però, l'arribada de la maleïda fil·loxera, ensorrà molts petits empresaris i propietaris que s'havien iniciat amb la mineria, com a complement al cultiu de la vinya. Aquesta desastrosa penúria econòmica, alhora repercutí encara molt més, a augmentar considerablement els nous mètodes d'explotació en antigues mines, aleshores molt mal aprofitades.

Per fi, el 1895 té lloc una autèntica empenta per desenvolupar industrialment la conca minera. Destaquem a continuació els fets més importants, fins al tancament definitiu de tota la conca minera:

Segle XIX:

1895: L'enginyer francès o belga, Lahousse, sol·licita 212 noves pertinences de la

concessió “Virgen de los Dolores”. Preparació de la mina “Eugènia”, instal·lant una modesta màquina de vapor.

Treballs preparatoris a la mina “Règia ”, per part de l’empresa *Compagnie des Mines de Bellmunt*.

L’empresa *Compagnie des Mines de Bellmunt* passa a denominar-se *Minas de Bellmunt, S.A.* Es converteix en la companyia més important de tota la província. Es comença a explotar la mina “Virgen de los Dolores”, per mitjà d’una empresa alemanya, coneguda com a *Reinisch-Nassanische Bergwerks und Hüssen Actien Gesellchaf*, amb seu a Stolberg (Alemanya). El pou principal d’aquesta mina, es batejat amb el nom de “Renania”.

1896: Instal·lació de les gàbies guiades al pou mestre de Sant Jacint, de la mina “Eugènia”, amb una profunditat assolida de 135 metres.

1897: Tripliació de les produccions de mineral a la zona minera.

1899: Fundació d’una nova empresa per part de Federic Albiñana, Joaquim Folch i Juan Navarro: *Folch y Albiñana*.

Segle XX:

1901: Noves adquisicions mineres a Bellmunt, El Molar, Falset, El Masroig.

L’empresa recentment creada, adquireix tots els drets i accions de la *Compagnie des Mines de Bellmunt*. Aquesta empresa, també construeix l’actual carretera que comunica amb les mines principals.

1905: Inauguració de la “Casa de les Mines” de l’empresa *Folch i Albiñana*, a sobre del antic pou de la mina “Inocenta”. L’estil escollit és el del moment, el modernista per a residència de la direcció, oficines i laboratori de l’empresa. La força mecànica per accionar les instal·lacions, és a vapor.

1907: Construcció del castellet d’obra (d’estil modernista), del pou mestre o de *Sant Federic*, per l’empresa *Folch y Albiñana*. Instal·len per moure l’ascensor d’aquest castellet, una màquina de vapor de 30 CV. Nous treballs d’exploració i reconeixement de noves mineralitzacions.

La mina “Eugènia”, arriba a la 8ª planta, als 240 metres. L’explotació es realitza per mitjà del “realce” (sistema ascendent des de la galeria cap al sostre). Relleus de 8 hores. Quasi 1000 tones de plom extretes.

1908: Nous treballs de reconeixement al pou *Cros Ric.*, per part de l’empresa alemanya *Reinisch-Nassanische Bergwerks und Hüssen Actien Gesellchaf* (per contracció la *Rheno-Nassovia*).

Primer plànol del districte miner, a escala 1:10.000 de les concessions mineres dels termes municipals de Bellmunt, El Molar i Falset. L'únic realitzat anteriorment a la crema durant la Guerra Civil.

1916: Reexplotació de la mina “Ramona”, per la societat *Puga y Compañía*, amb un rendiment de 120 tones. Poc temps després, s'abandona per sempre més l'explotació minera en aquest lloc.

Constitució d'una nova empresa, la famosa *Minas del Priorato, S.A*, fent-se càrrec de la companyia *Folch y Albiñana*. Es nomenat director facultatiu de les mines, l'enginyer Fernando Benito. Aquest tingué el càrrec de Director General de Mines d'Espanya.

1921: Primeres instal·lacions elèctriques a la conca minera. La força del vapor serà substituïda i farà més rendibles les diverses explotacions. Fins ara, el carbó per al vapor provenia principalment de Mequinensa, per mitjà de l'empresa *Carbonífera del Ebro*, creada el 1880 a Barcelona i avui segueix en actiu.

El gran creixement industrial a Catalunya i la forta demanda de mineral, obliga a demanar molts treballadors de fora de Catalunya (Linares, Mazarrón, ...). Això obligar, a la construcció de les primeres colònies mineres al costat del poble de Bellmunt (colònia “Euterpe”), durant els anys 1915 a 1920.

1922 - 1926: De 300 obrers al 1922, es passa a 700 el 1926. Bellmunt assoleix els 1300 habitants i es el més poblat del Priorat, per sobre de la seva capital.

La mina “Eugènia”, arriba a la 13ª planta a 405 metres de profunditat. Extracció de 75.000 tones entre 1894 i el 1924.

La mina “Règia”, arriba a la 8ª planta amb 250 metres de profunditat. La producció del 1907 al 1924, va assolir les 15.000 tones

1925: Nous treballs al pou “Renania”, per part de l'empresa *Sociedad Minero-Metalúrgica de Potrmán-Bellmunt*. S'arriben als 135 metres de profunditat en 3 plantes. Aquesta empresa, també treballa a la mina “Linda Mariquita” o “Lusa” de El Molar.

1928: Tancament definitiu del pou “Renania”. Crisis minera a la zona. *Minas del Priorato, S.A.* es l'única empresa subsistent. Fins i tot es feien millores a les instal·lacions (gàbies de doble pis al castellet de la mina “Eugènia” i un contrapou inclinat a la mina “Règia”. Atemptat contra Federic Albiñana, resultant mor. En aquells moments tan tèrbols, en Federic era el president de la patronal de Barcelona.

1929: “Crack” econòmic, ressentint-se a la conca minera. *Minas del Priorato, S.A.* redueix tots els treballs interiors per reduir despeses

1931: Desastrosa situació econòmica a la conca minera i a *Minas del Priorato, S.A.* degut a la forta caiguda del preu del plom. Es paralitzen les mines “Eugènia” i “Règia”, incloent-hi la foneria.

1934-1939: La mina “Eugènia” i d’altres, són controlades per la *C.I.P.L.O.* (Col·lectivitat Catalana del Plom).

Foto 1. Mina “Règia”. Castellet d’obra del pou de *Sant Federico* (Bellmunt del Priorat). Foto Sergi Falguera.

Abril de 1939: Els treballs a les mines de l'empresa *Minas del Priorato, S.A.* són controlats sota el govern dictatorial franquista o nacional.

1940: Un gran enfonsament en la 5ª planta de la mina "Eugènia", produeix la comunicació amb el pis superior i posa al descobert una gran reserva de mineral inèdit. La producció aquell any, es dispara d'immediat.

1944: Inici d'una nova explotació de plom a la mina "Porvenir" al terme de L'Argentera (Priorat). Continuen actives les mines "Eugènia" i "Règia" amb un total de 270 obrers i 1214 tones extretes.

1946: S'arriba als 560 metres a la mina "Eugènia". S'impulsa la progressiva reducció de personal, degut a la "curta" vida que li restava a l'explotació.

1950: Alça espectacular del preu del plom al mercat. Augment de la producció. Investigació a les antigues mines *Blancardera* i *Espinós* (ara concessió "Regia Antiga").

1951: Nous treballs a la mina "Regia Antiga", sobre antics treballs miners. S'habilita un pou mestre (pou *Jubileo*).

Noves vivendes a la colònia "Euterpe", millores salarials i martells d'aigua per reduir la pols, per part de l'enginyer Carlos Maria Galofré, de *Minas del Priorato, S.A.* A més, els miners d'interior afectats per silicosis, surten a l'exterior de les explotacions.

1959: Es treballa també a la mina "Raimunda" (zones Jalapa i Sant Josep), mina "Mineralogia".

1960: Unió subterrània de les mines "Eugènia" i "Règia", mitjançant un transversal des de la 9ª planta de l'*Eugènia* fins amb la 8ª planta de la *Règia*. Millora substancialment la ventilació i en l'explotació de les dues mines.

1962: Nou rentador, amb tècniques modernes amb capacitat de tractar unes 20 t/h de mineral. L'ús del rentador, servia per a la resta d'empreses mineres de la conca. Nous treballs topogràfics subterranis actualitzats per a poder arribar a la planta 20.

Finals anys 60: Múltiples prejubilacions dels obrers de les dues mines.

1973: Tancament definitiu de les dues mines i pràcticament de tota la conca minera. Subsistien la mina "Mineralogia" d'el Molar.

1980: L'empresa *Explom S.A.*, explota les escombreres de les mines "Eugènia", "Règia" i "Règia Antiga". Però els drets miners ni els terrenys amb les seves instal·lacions, no foren donats als nous explotadors.

1983: *Explom S.A.*, tanca temporalment una planta d'àrids a la mina "Règia", degut

al trencament de la maquinaria amb la duresa dels materials de les escombreres (pòrfirs). Poc temps després, fou desmantellada parcialment. La mateixa empresa, cedeix els drets de l'exploració de les escombreres, a Panasfalto.

1986: Constitució de l'empresa, *Traminera, S.A.*

1987: *Traminera, S.A.*, sol·licita a l'Ajuntament de Bellmunt del Priorat, la llicència per a realitzar-hi investigacions i treballs projectats en terrenys d'interès del propi consistori.

1989: Atorgats a l'empresa *Traminera, S.A.* per part de la Direcció General d'Indústria, de les titularitats mineres de Bellmunt del Priorat, propietat de *Minas del Priorato, S.A.* Comprèn els grups de mines "Eugènia" i "Règia", i les concessions limitants a aquestes.

1989-1993 Instal·lació i ampliació per part de *Panasfalto*, d'una planta d'àrids a les escombreres de la mina "Eugènia". Primeres produccions del rentador mecànic instal·lat als terrenys de la mina "Mineralogia" al terme d'el Molar, per part de l'empresa *Traminera, S.A.*

1990: Exploració a cel obert "Sant Josep" a la mina "Mineralogia", per al rentador mecànic instal·lat. 14 persones treballen al rentador, en 2 relleus. Producció de 75 tones/hora. Els concentrats obtinguts, s'enviaven a una foneria de Cartagena (Foneria *Santa Lucia*), propietat de *Sociedad Minero-Metalúrgica de Potrmán*.

1991: Tancament temporal de les explotacions de la mina "Mineralogia" per part de *Traminera, S.A.* a causa de l'agència de Medi Ambient per la curullació de la badia de Portmán (Cartagena).

1992: *Traminera, S.A.* sol·licita a l'administració la paralització de tots els treballs on operaven a la conca minera. L'empresa per diverses irregularitats existents, fou expedientada per la Generalitat de Catalunya.

2. DESCRIPCIÓ DELS DIVERSOS CASTELLETS MINERS, CONSERVATS:

Sens dubte, la malaurada mineria metàl·lica avui inexistent a cap comarca catalana, fou la que necessitava més d'aquest tipus d'instal·lacions mineres, ja que els jaciments són a força profunditat. La zona de Catalunya on es conserven més castellets per kilòmetre quadrat, es concentren a l'antiga Conca Minera de Plom del Priorat¹ (província de Tarragona). La conca minera és més extensa, però ens centrarem en els municipis on es conserven aquests singulars "muntacàrregues", al

¹ Les darreres explotacions subterrànies treballaren fins el 1973. Posteriorment, s'aprofitaren algunes escombreres a les majors mines de més volum de mineral extret ("Eugènia", "Regia", "Mineralogía", entre d'altres).

municipis de Bellmunt del Priorat i d'el Molar.

2.1. Municipi de Bellmunt del Priorat:

2.1.1. Concessió: “Virgen de los Dolores” (nº concessió: 23)

Nom del pou: *Renania*

Situació: A 1 kilòmetre abans d'arribar al nucli vell de Bellmunt del Priorat.

Any d'inauguració: 1895

Empresa constructora o propietària: *Reinisch-Nassanische Bergwerks und Hüssen Actien Gesellchaf*

Material constructiu: Ferro.

Alçada: 9 metres

Profunditat: Ampliada la profunditat fins als 135 metres, en 3 plantes de 1925 a 1928, per l'empresa *Sociedad Minero-Metalúrgica de Portmán-Bellmunt*.

Planta de la boca del pou a la superfície: Rectangular i de maó d'obra vista i pissarra local.

Energia tractora: Elèctrica, amb un motor de 45 Hp. A partir del 1921, arriba l'electricitat a la conca minera.

Estat de conservació: Molt bó

Ús actual: Monument a l'indústria minera de la zona. Fou traslladat el 1999, a les instal·lacions exteriors de la mina “Eugenia” fins a la inauguració el 2002, del Museu de les Mines de Bellmunt (xarxa de Museus de la Ciència i la Tècnica de Catalunya).

2.1.2. Concessió “Virgen de los Dolores”

Mina “*Lagarto*” (nº concessió: desconeguda)

Nom del pou: Desconegut.

Situació: Enfront de la mina “Règia”. A la riba esquerra del barranc de les Calderetes.

Any d'inauguració: Aquesta concessió minera, fou creada el 1895.

Foto 2. Mina “Lagarto”. Únic castellet de fusta de Catalunya (Bellmunt del Priorat). Foto: Sergi Falguera.

Empresa constructora o propietària: *Reinisch-Nassanische Bergwerks und Hüssen Actien Gesellchaf*

Material constructiu: Fusta, amb juntes de ferro laminat.

Alçada: 6 metres

Profunditat: 32 metres

Tipus de planta de la boca del pou: Circular de maó d'obra vista.

Energia tractora: A sang (tracció animal)

Estat de conservació: Molt preocupant, ja que la fusta del castellet és desconeix el temps que roman exposada a les inclemències del temps. A més, hi ha un alt risc d'incendi, per la proximitat del bosc.

Ús actual: En desús des de fa moltes dècades. Es creu, que les instal·lacions foren construïdes per treballs d'investigació i que mai fou extret el mineral.

2.1.3. Concessió "Règia"

Mina "Règia"² (nº concessió 72)

Nom del pou: San *Federico*

Situació: 2300 metres del nucli antic de Bellmunt del Priorat.

Any d'inauguració: 1907, d'estil modernista

Empresa constructora o propietària: *Folch i Albiñana*

Material constructiu: Maó d'obra vista i pedra de la zona (gres triàsic), lligat amb morter de calç.

Profunditat: 250 metres, en 8 plantes subterrànies

Dimensions de la planta de la boca del pou a la superfície: 5'35 x 2'55 metres, rectangular.

Energia tractora: 1907 a 1929, per mitjà d'una màquina de vapor de 30 CV, de 1929 a 1973 es canvia per un motor elèctric de 80 HP

Estat de conservació: Molt bo

Ús actual: En desús des del tancament de l'explotació minera.

2.2. Municipi el Molar:

2.2.1. Mina "Mineralogía"³ (nº 923)

Nom del pou: Desconegut

Situació: Al NE de la Serra de Badacelli

² Segona explotació minera més extensa i profunda, de tota la conca minera. Es comunica amb la propera mina "Eugenia".

³ Popularment, aquesta mina rep el nom de "Cisterneta"

Any d'inauguració: Inicis segle XX (MATA, 1998). Per la numeració de la concessió minera, data de la dècada del 1890.

Empresa constructora o propietària: Desconegut

Material constructiu: Ferro

Profunditat: 90 metres a finals dels anys 40.

Tipus de planta de la boca del pou: Rectangular

Energia de tracció: Elèctrica, per mitjà d'un transformador de 50 Kw.

Estat de conservació: En perill de desballestament.

Ús actual: En desús

Observacions: És l'únic de tota la conca minera i de Catalunya, que conserva el muntacàrregues i el cable.

2.2.2. Con

Mina “

Nom d

Situaci

Any d'

mètrics

Empres

Albiñan

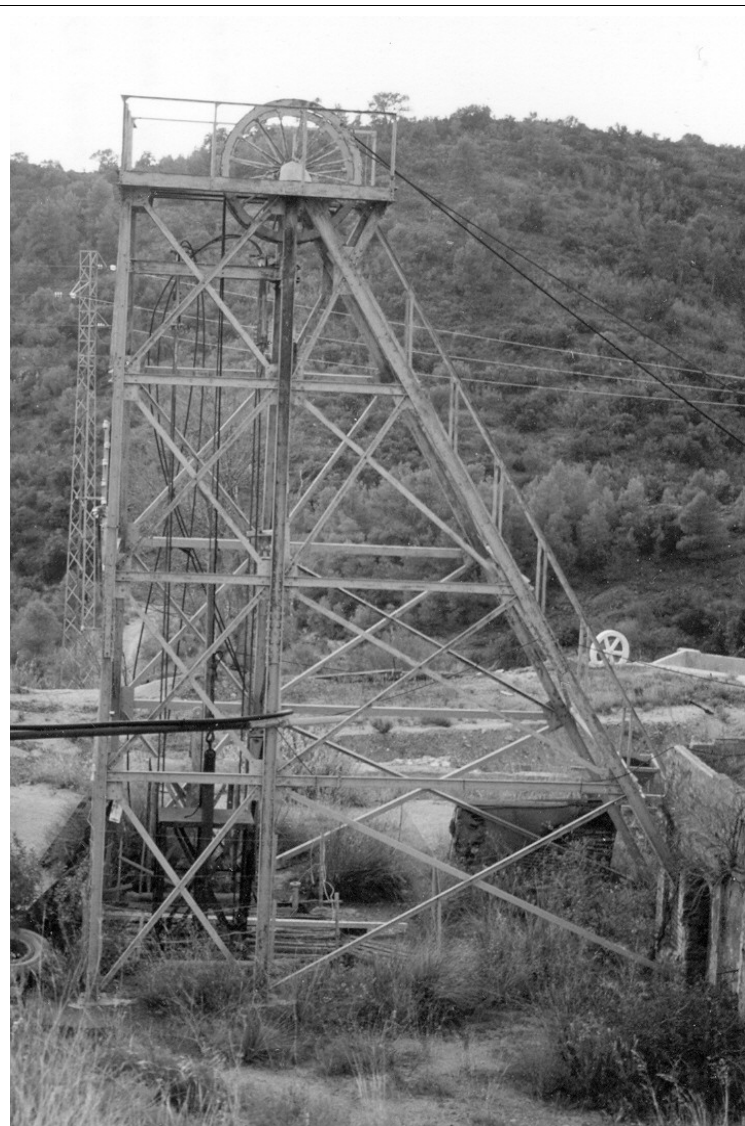
Materia

Profun

Tipus c

Estat d

Ús actu

quintars

Folch i

2.2.3. Min

Nom d

Situaci

Fotografia 3. Mina “Mineralogía”. Castellet metàl·lic amb els cables i el muntacàrregues conservats (El Molar). Foto Sergi Falguera.

Any d'inauguració: Finals segle XIX, (Mata, 1998). El 1903 s'inicien treballs d'investigació, i el 1907 es troba en plena producció.

Empresa constructora o propietària: *Sociedad Folch i Albiñana*

Material constructiu: Maó d'obra vista.

Profunditat: 210 metres, distribuïts en 6 plantes subterrànies.

Tipus de planta de la boca del pou: Rectangular

Energia tractora: Elèctrica per mitjà d'un transformador de 600 Kw.

Estat de conservació: Molt bo

Ús actual: En desús

Observacions: En una de les façanes del pou (la de ponent), es pot apreciar les diverses modificacions que ha patit l'estructura original del castellet miner. La teulada inicial, fou acabada a dues vessants. Posteriorment en diverses vegades, s'ha anat modificant la coberta, fins a finalitzar-la sense cap vessant. Així mateix, una de les finestres originals, també fou tapiada de maons.

BIBLIOGRAFÍA:

- ABELLA CREUS, J & al. (2001). *Bellmunt del Priorat. Un yacimiento histórico en Cataluña*. Bocamina nº 7: 44-56. Grupo Mineralogista de Madrid. Madrid.
- ANÒNIM (1946). *La minería del plomo en la provincia de Tarragona*, Minería y Metalurgia, nº 62: 22-23. Madrid.
- FALGUERA TORRES, S. (2001). *Les mines de plom de Bellmunt, el Molar i el seu patrimoni miner i industrial conservat*, Geociències, nº 5, any IV: 19-24, L'Hospitalet de Llobregat.
- FALGUERA TORRES, S. (2006). *Exposició fotogràfica sobre la Linares Catalana*, Butlletí de l'Associació dels Amics del Museu Geològic del Seminari de Barcelona, nº 49, any XIII: 7. Barcelona.
- FONT, E. (2003). *El Museu de les Mines de Bellmunt del Priorat*. Quaderns de Didàctica i Difusió, nº 15: 8. Museu de la Ciència i de la Tècnica de Catalunya.
- MATA PERELLÓ, J. M^a (1998). *Los castilletes mineros de la comarca del Priorat*, Simposio sobre Archeologia Industrial, Instituto Geológico e Mineiro: 70-85. Lisboa.
- MATA PERELLÓ, J. M^a (2000). *Los castilletes mineros de la comarca del Priorat*, Primer Simposio sobre la minería y la metalúrgia antigua en el sudoeste europeo, Centre d'Arqueologia d'Avinyana: 537-542, Serós.
- MINISTERIO DE FOMENTO (1891). *Estadística Minera y Metalúrgica*, año 1890: 98. Dirección general de Agricultura, Industria y Comercio. Madrid.
- MINISTERIO DE FOMENTO (1908). *Estadística Minera y Metalúrgica*, año 1907: 492-499. Dirección general de Agricultura, Industria y Comercio. Madrid.
- MINISTERIO DE FOMENTO (1927). *Estadística Minera y Metalúrgica*, año 1926: 641-643. Dirección general de Agricultura, Industria y Comercio. Madrid.